

Amok-miesten statussurmat

MATTI LAINE

Australialainen psykiatri Sir Burton Garth Burton-Bradley (1914–1994) omisti suuren osan elämästään tutkimalla ja kuvaamalla psykiatrisia ilmiöitä Papua-Uudessa-Guineassa ja sen kulttuureissa. Hän haastatteli sairaalassa 1960-luvulla seitsemää amok-juoksun eli joukkosurman toteuttanutta miestä, jotka poikkeuksellisesti olivat selvinneet hengissä teoistaan.¹ Kun amok-miehet pääsääntöisesti saavat surmansa joko itsemurhan vuoksi tai toisten toimesta, on ilmiön tutkiminen ollut aina vaikeaa. On hyvä muistaa, että Papua-Uusi-Guinea eli tuolloin vielä pitkälti metsästäjä-keräilijä-vaihetta tai oli vasta siirtymässä siitä pois. Burton-Bradley (1968, 254) tulkitsi miesten kertomukset seuraavalla tiivistetyllä tavalla:

”En ole tärkeä tai ’suuri mies’. Omistan vain henkilökohtaisen arvokkuuden tunteeni. Elämäni on pudotettu nollaan sietämättömän loukkauksen vuoksi. Siksi minulla ei ole muuta hävittävää kuin elämäni, joka ei ole mitään, ja siksi vaihdan elämäni sinun elämäsi, koska sinun elämäsi on suosiollista. Vaihto on minulle suosiollista, joten en tapa vain sinua vaan monia teistä ja samalla teen itsestäni kyvykkään sen ryhmän silmissä, minkä jäsen minä olen, vaikka minut sitten tässä prosessissa surmattaisiinkin.”

* * *

Helsingin Sanomien kuukausiliite julkaisi joulukuussa 2008 artikkelissaan (Sillantaus 2008) pitkiä katkelmia Internetin keskustelukanavalla käydystä viestikeskusteluista. Seuraavassa on eräitä

1. Amok (tai amuck, amuk)-sanan etymologiasta keskustellaan. Yleisimmin viitataan, että se on malaijin kieltä, mutta jotkut epäilevät sanan tulleen alun perin Intiasta. Brittihallinnon aikana Intiassa sanaa käytettiin kuvamaan norsua, joka oli joutunut laumasta erilleen ja ryhtynyt raivoamaan. Sanan teki tunnetuksi Rudyard Kipling tarinoissaan. Sanalla tarkoitetaan nykyisin ”raivohullua” tai kontrolloimatonta raivotilaa. Amok-juoksuun liittyy usein toiminnan automaattisuutta ja muistinmenetys (Daly & Wilson 1988, 280).

otteita siitä:

Elokuu 2007

22-vuotias ”ylhäisöneito” (käynyt kalliita kouluja Sveitsissä, Lontoossa yms.) kirjoittaa: ”Pistäydyin vain kanavallesi kertomaan kuinka ihmeellinen olet ja kuinka paljon todella sinua rakastan.”

Naturalselector89 vastaa: ”Minäkin rakastan sinua kulta. Olet ihmeellisin ihminen, jonka olen koskaan tavannut ja merkitset minulle niin paljon. Olet minulle kuin jumalatar!:)”

22-vuotias: ”Olet minulle kaikki. Rakastan sinua, ja teet minut niin paljon onnellisemmaksi kuin osaan kuvailla.”

Naturalselector89: ”Minäkin rakastan sinua niin paljon, tätä tunnetta on vaikea sanoa kuvata.”

– sitten väliin tulee *Steve*, amerikkalainen uusnatsi

Syyskuu 2007

Naturalselector89: ”Se mitä te kirjoittelette toisillenne, murskaa sydämeni ja saa minut melkein itkemään. Olet Steven ’kanssa’? Olen hänen ’tyttöystävänsä’, hän voitti ’sydämesi’? Olen nähnyt, kuinka te lähettelette viestejä toisillenne... ja minä, olenko minä joku merkityksetön henkilö, jota pitää manipuloida ja heittää pois, enkö ole enää aikasi arvoinen?...”

20.10.2007

Naturalselector89: ”Luulen, että aina petit ja manipuloit minua, nyt olen saanut tarpeekseni kaikista valheista ja bullshittistä jota kerrot minulle. Kun sinä halusit vain ’tauon minun kanssani’ ja ’ottaa VÄHÄN etäisyyttä’, olit jo päättänyt olla sen hitlerin reinkarnaation kanssa. Luuletko, että olen tyhmä tai jotain? En ole, tiesin heti, siitä ensimmäisestä viestistäsi lähtien viime kuussa. Ihmiset, jotka sanovat ’rakastan sinua enemmän kuin mitään ja olet minulle kaikki’, eivät ala olla toisen miehen kanssa heti seuraavana päivänä.”

Steve osallistuu keskusteluun: ”Painu ulos hänen kanavaltaan pikku cockmonger. Kukaan ei välitä paskakaan mitkä sun yksinkertaiset näkemyksesi ovat. Sä et ole mitään, sun ajatukset on yhdentekeviä, olet epäkypsä, naurettava, vitsi. Olen todellakin nauranut sulle kun ajattelen bullshittä jota tarjoat provokatiivisena tai pelottavana. Olet pelokas ja pikkusieluinen. Sä vittu inhota mua. Haista paska mustasukkainen pikkupoika.”

5.11.2007

Naturalselector89: ”Sieg Heil teidän hupaisalle suhteel-

lenne (olen varma että se kestää kauan kuten hänen aikaisemmatkin suhteensa (lol) ja ne joita hänellä on tällä hetkellä LOLLLLL).”²

Kaksi päivää myöhemmin, 7.11.2007 klo 11.42 nimimerkki *Naturalselector89* avaa WC:n oven Jokelan koulussa ja astuu ulos mustassa nahkatakissaan, kädessään SIG Sauer Mosquito -pistooli.

* * *

Tammikuun 5. päivänä 2009 yhdysvaltalainen George Sodini kirjoittaa nettipäiväkirjaansa (Mungin 2009):

”Joka ilta olen yksin ja sitten menen sänkyyn yksin... Miksi minun pitäisi jatkaa toiset 20+ vuotta yksin? Menen vain töihin, tulen kotiin, syön, ehkä teen jotain, sitten menen sänkyyn (yksin) ja sitten seuraavana päivänä sama juttu. Tämä on Auschwitz-syndrooma: on kestänyt pahoja tuskia niin kauan, että alkaa pitää sitä normaalina. En jaksa odottaa huomiseen!”

Saman vuoden elokuun 4. päivänä George Sodini astuu Pittsburghissa LA-Fitness-kuntokeskuksen ovesta sisään, ampuu kolme hänelle tuntematonta naiskuntoilijaa kuoliaaksi ja sen jälkeen itsensä.

* * *

Myyrmannin pommi-iskun, Jokelan ja Kauhajoen kouluampumisten sekä Sellon kauppakeskuksen surmien jälkeen Suomessakin on käyty keskustelua joukkomittaisten surmien selittämisestä. Mistä on kysymys, kun tällaisia amok-tyyppisiä joukkosurmia, joissa uhrit ovat usein jopa täysin sattumanvaraisesti valikoituneita, tapahtuu säännöllisesti ja ehkä yhä useammin? Ovatko ne kulttuurinen ilmiö, joka liittyy vain nykyaikaan tai ampuma-aseisiin? Onko kysymys yhteiskunnallisista vai yksilöllisistä ongelmista, vai onko tällainen jaottelu turha ja tutkimuksen kautta ylitettävissä? Miksi tekijät ovat käytännössä poikkeuksetta poikia (jopa lapsia) tai miehiä ja uhrien joukossa on usein tyttöjä ja naisia?

Koulusurmien juuret

Suomessa kouluampumisiin liittyvä keskustelu on valitettavan usein ollut eräänlaista ”nojatuli-filosofiaa”, spekulatiota ja arvailua siitä, mistä il-

miö voisi johtua, empiirinen ja tutkimuksellinen aineisto on varsin vähäistä. Uudempaan kriminologiseen väkivaltatutkimukseen viitataan harvoin. Voidaan tietenkin vedota siihen, että kaksi tapausta ei mahdollista yleistettävien johtopäätösten tekemistä, mutta kun näitä ampumisia on ollut Saksassa ja Yhdysvalloissa lukuisia, niin eikö kansainvälistä aineistoa voisi käyttää. On vahvat loogiset perusteet olettaa, että eri maissa tapahtuvien koulusurmien bio-psyko-sosiaalinen tausta on samanlainen. Ainakin se pitää empiirisesti tutkia.

Asian havainnollistamiseksi seuraavassa on tiivistys kolmesta amerikkalaisesta kouluampumistapauksesta, jotka kaikki tapahtuivat ennen kuuluisaa Columbine High Schoolin (20.4.1999) tapausta, jota on siten virheellisesti sanottu ”kaikkien koulusurmien äidiksi” (lähteinä Newman & al. 2004 ja useat Internet-lähteet). Merkittävää on, että näissä kaikissa tekijät jäivät henkiin, joten heidän bio-psyko-sosiaalista taustaansa on voitu paremmin tutkia.

1. Heath High School, Kentucky 1.12.1997. Michael Carneal (14) avaa tulen kohti koulun aamurukousryhmää, kolme 14–17-vuotiaasta tyttöä kuolee ja viisi koululaista haavoittuu. Aseet Carneal oli saanut kodistaan ja ystävänsä luota. Ampumista edeltävän illan tunnetta hän on kuvannut seuraavasti: ”Tunsin itseni ylpeäksi, vahvaksi ja kunnioitetuksi. Olen saavuttanut jotain kerrankin. En ole sellainen lapsi, joka voi saavuttaa mitään tahansa. Tämä on ainoa seikkailu, mikä minulla on koskaan ollut”. Michaelin katsottiin olevan kömpelö erityisesti sosiaalisessa kanssakäymisessä. Sen sijaan hänen sisarensa oli joka suhteessa koulun ”tähti”. Michael ei ollut lahjaton, hänen älykkyyssosamääränsä oli 120. Siitä huolimatta hänelle oli lukuisia epäonnistumisia koulu-urallaan. Aralla käytöksellään hän veti kiusajia puoleensa. Vielä vanhemmalla iällä hän pelkäsi yksin nukkumista mm. ”mörköjen” ja käärmeitten takia. Tutkijoiden mukaan hänen käsialansa kehityksessä ennen ampumista näkyi selkeä siirtyminen kohti syvää ja vakavaa masennusta. Pidätyksen ja oikeudenkäynnin yhteydessä otetuissa kuvissa Carnealin katse on pysyvästi lattiaa kohden.

2. Westside Middle School, Arkansas 24.3.1998. Andrew Golden (11) ja Mitchell Johnson (13) harhauttavat palohälytyksellä koululaiset pihalle ja ryhtyvät mälä ampumaan. Neljä koululaista ja yksi opettaja kuolee, 10 haavoittuu. Andrew Golden sai jo 6-vuotiaana ensimmäisen oman kiväärinsä, ja 11-vuotiaana hän oli täysin koulutettu tarkka-ampuja. Perheestä mainittiin, että se on kunnan perhe, vaikkakin vahvasti aseintoi- luun taipuvainen.³ Pojilla oli koulussa mukanaan valtava ase- ja ammusarsenaali. Useat koululaiset arvasivat heti, keitä mahdolliset ampujat ovat. Mitchell Johnso-

2. Vanhemmalle lukijapolvelle tiedoksi: lol-lyhenne = laughing out loud

3. Andrew Golden saikin sitten surman jälkeen kuvansa *Time*-lehden kanteen, jossa hän poseeraa pikkupoikana ylpeänä omasta kivääristään.

nia oli 8-vuotiaana käytetty seksuaalisesti hyväksi, ja hänellä oli selkeitä ongelmia tyttöjen kanssa seurustelun suhteen. Hän pelkäsi voimakkaasti homoksi leimautumista. Koska Andrew'n tiedot ovat osin salaisia, hänen ongelmistaan tiedetään vähemmän. On kuitenkin arvioitu, että hän olisi vakavammin häiriintynyt näistä kahdesta. Hän uhkaili itsensä vahingoittamisella ja väkivallalla ja ampuili kissoja huvikseen. Molemmat halusivat kiihkeästi johonkin jengiin, mutta yleensä heidät torjuttiin.

3. Thurston High School, Springfield, Oregon 20.–21.5.1998. Kip Kinkel (15) jää kiinni laittomasta aseesta koulussa ja tajuttuaan erottamisen aiheuttaman häpeän vanhemmilleen surmaa nämä molemmat illalla omalla kiväärillään. Aamulla hän ajaa kouluun vanhempiansa autolla ja ryhtyy välittömästi silmittömään ammuntaan. Kuolleita on vain kaksi, mutta peräti 22 henkeä haavoittuu. Kip on menestyvästä perheestä, molemmat vanhemmat olivat huippuavustettuja lukio-opettajia, ja hänen sisarensa on myös huippumenestyjä niin yliopisto-opintojen kuin urheilunkin suhteen. Kip itse on harvinaisen pienikokoinen, ja hänet jätetään koulussa kerran luokalle. Taustalla on vaikeahko lukihäiriö. Kipillä ilmenee myös voimakasta kiinnostusta aseisiin ja räjähteisiin. Ongelmien lisäntyessä psykologi diagnosoii masennuksen ja määrää Prozac-reseptin. Samalla hän suosittelee isälle ja pojalle jotain yhteistä harrastusta, esimerkiksi ampumista! Kun lääkkeen ansiosta Kipin tila selkeästi kohenee, vanhemmat ehdottavat kolmen kuukauden kuluttua (ehkä leimautumisen pelossa) lääkityksen lopettamista, joka toteutetaankin. Kip kokee myös lyhyen romanssin tytön kanssa, mistä hän on hyvin ylpeä, mutta se päättyy tytön toimesta melko pikaiseen eroon. Kip kirjoittaa päiväkirjaansa: ”Pyydän, Joku, auta minua. Haluan vain jotain pientä. Ei mitään isoa. Haluan vain olla onnellinen.” Pidätyksen jälkeen Kip mainitsee kuulevansa ”ääniä” (kehittyvä skitsofrenia?) ja myöhemmissä aivokuvauksissa löytyy merkittävän passiivisia alueita, ”reikiä”. Oikeudessa Kinkel luopui mielentilaa vetoamisesta ja myönsi syyllisyytensä. Hänet tuomittiin 111 vuoden vankeuteen ilman ehdonalaismahdollisuutta. Asiaa on useaan otteeseen, viimeksi 2007, yritetty saada skitsofreniaan vedoten uudelleen käsitteilyyn, mutta ilman tulosta.

Suomalaisessa julkisuudessa on kouluampumisten suhteen esitetty monenlaisia teorioita ja väitteitä. Ensinnäkin on todettu, että yhdistäviä tekijöitä surmien suhteen on vaikea löytää, koska tekosten motiivit vaihtelevat huomattavasti. On myös väitetty, että yksilölliset mielenterveydelliset seikat, esimerkiksi masennus, eivät voi olla koulusurmien taustatekijöinä, koska nuo seikat aiheuttavat enemmänkin apaattisuutta ja toimintakyvyttömyyttä. Tällainen henkilö ei pystyisi toteuttamaan suurimittaista joukkosurmaa. Kolmas väite on että, että yksilöllisten syiden sijaan koulusurmien taustalla on perinteisen yhteisöllisyyden häviäminen. Aiheeseen perehtynyt empiirinen tutkimus ei tue kuitenkaan näitä väitteitä lainkaan.

Katherine S. Newman⁴ on työryhmineen (New-

man & al. 2004) tehnyt laadukkaan tutkimuksen kouluampumisista, jossa hän on perusteellisesti analysoinut kahta ensimmäistä edellä mainittua tapausta ja sen jälkeen testannut tehtyjä johtopäätöksiä 25 muuhun, pääasiassa amerikkalaiseen tapaukseen. Tutkimuksessa esitetään viisi välttämättömyyttä, mutta ei-riittävää ehtoa, jotta koulusurma voi tapahtua. Jos jokin ehto puuttuu, se yleensä estää tapahtuman, ja toisaalta kaikki tekijät voivat toteutua joskus ja jonkun henkilön kohdalla, mutta ampuminen jää silti toteuttamatta. Koulusurmia olisi varmaan jatkuvasti, ehkä päivittäin, jos ehdot realisoituisivat aina teoiksi. Läheltä piti -tapauksia on arvattavasti ollut paljon. Newman esittää joukkomittaisten kouluampumisten ehdot todennäköisyyksien tasolla: yksilöllistä profilointia ja ennustamista ne eivät siten ainakaan varmuudella mahdollista. Nämä ehdot ovat seuraavat:

Ampuja näkee itsensä hyvin syrjäytetyksi. Oleellista tässä on oma subjektiivinen kokemus, ei aina selkeät objektiiviset seikat. Valtaosa on kokenut eläneensä täysin marginaalissa, on ollut kiusattu tai muutoin kaltoin kohdeltu. Suositulla opiskelijalla voi olla pahojakin ongelmia, hän voi jopa tehdä itsemurhan, mutta hän ei tee koskaan koulusurmaa. Kaltoin kohtelu liittyy hyvin usein miehisyyden haavoittamiseen (”dorka, nörtti, homo”). Viimeisenä laukaisevana tekijänä voi olla esimerkiksi tyttöystävän eroilmoitus. Ampumisella palautetaan miehisuus. Pojat ovat erityisen alttiita marginaaliin joutumiselle. Ampujan sisar on saattanut olla huippumenestyjä.

Ampuja kärsii psyykkisistä ongelmista, jotka vahvistavat syrjäytymistä. Yli puolella tekijöistä on ollut hyvin vakava mielenterveyden häiriö (kehittyvä skitsofrenia, kaksisuuntainen mielialahäiriö) ja enemmistöllä myös vakava masennus. Neljällä viidestä ampujasta on ollut itsemurhaajatuksia ennen ampumisia. Jokaisella on ollut ainakin joku psyykkiseen terveyteen liittyvä, alttiutta lisäävä tekijä. Nämä alttiudet heikentävät ampujien kykyä pärjätä syrjäytymisprosesseissa. Myös ne, joilla vielä on joitain kavereita, kokevat voimakasta hylätyksi tulemisen tunnetta. Yksilöllinen mielenterveys on siten suorassa yhteydessä sosiaaliseen statukseen.

4. Newman toimii Princetonin yliopiston sosiologian professorina.

Koulusurmien toteutuminen tarvitsee ”kulttuurisen käsikirjoituksen”. Ampujan on koettava, että joukkosurman toteuttaminen on ratkaisu ongelmaan. Kysymys on siis statusjärjestelmästä, väkivalta tuottaa kuolematomuuden, statuksen ja palauttaa miehisyiden. Summittainen ampuminen ei ole mikään satunnainen ratkaisu, vaan se on osa käsikirjoitusta. Joskus potentiaaliset ampujat ovat koettaneet vaihtoehtoisia ratkaisuja (klovniksi ryhtyminen, jengin perustaminen tms.), mutta yleensä ne eivät toimi. Vain julkinen väkivaltaspektaakkeli mahdollistaa ”miehisen ulospääsyn”. On mahdollista, että tässä mielentilassa on paljon yhtäläisyyksiä tavallista itsemurhaa edeltävän mielentilan kanssa. Usein omaiset ovat kertoneet, että henkilön itsemurha oli yllätys, koska tekijä oli parina edeltävänä päivänä rauhallinen, iloinen, jopa naureskeleva. Tuo rauhallisuus ja tyyneys tulevat siitä, että hän on löytänyt ”ratkaisun”. Tuskat loppuvat.

Toisen ihmisen elämästä päättäminen tuottaa myös valta-aseman, vaikkakin hetkellisen. Koulusurmien tavoitteena on tuhota olemassa oleva statusjärjestelmä, siksi uhrien valinta ei kuitenkaan ole täysin satunnaista. Usein uhriksi joutuvat koulun urheilusankarit, koulumenestyjät, rehtori tai tietty opettaja. Astuessaan erääseen luokkaan Eric Harris ja Dylan Klepold (Columbine High) komensivat: ”all the jocks up!”.⁵ Käsikirjoitukseen kuuluu erilainen teolla uhkailu ja mahtailu etukäteen. Ja sitten kun on uhattu, ei tekoa voi jättää tekemättä, koska tällöin naurunalaisena oleminen vain lisääntyisi. Tapahtuu eskaloitua sitoutuminen. Tutkimuksen tapauksista 75 prosentissa oli etukäteistietoa. Käsikirjoitus sisältää myös tarkan etukäteissuunnittelun, puheutumisen, nettiin laitettut videot yms. Ja kun tarinat surmista leviävät, on tämä käsikirjoitus yhä useamman ulottuvilla. Kuinka syvällä tällaiset käsikirjoitukset sitten ovat poikien ja nuorten miesten maailmassa ja ovatko ne vain kulttuurisia, on kokonaan toinen asia. Kulttuurisuus tietenkin näkyy siinä, että tekotapoja kopioidaan.⁶

Tekijä jää ”tutkan kantosäteen” alapuolelle. Usein hän ei näyttäydy potentiaalisen joukkosur-

man toteuttajana. Viestit viittaavat enemmänkin itsemurhaan, jolloin unohdetaan, että itsemurhalla uhkaileva saattaa olla myös vaaraksi muille. Vaikeaan masennukseen voi liittyä oire, jossa henkilön kyky empatian tuntemiseen häviää kokonaan. Väkivaltaan liittyvät signaalit ovat usein liian heikkoja, että ne tunnistettaisiin tai niitä uskottaisiin: ”kaikkihan uhkailevat tappamisella”. Vain pienellä vähemmistöllä koulusurmaajista on ollut näkyviä vaikeuksia koulussa ja vain viisi prosenttia on pahoin epäonnistunut. Mutta silti neljä viidestä koulusurmaajasta antaa merkkejä etukäteen, uhkailee ja joskus mainitsee jopa päivän, jolloin teko tapahtuu. Ongelmana on usein se, että muut opiskelijat eivät halua kannella. Jotkut ovat jopa itse jääneet pois koulusta kyseisenä päivänä. Tekojen jälkeen monet ovat kertoneet, että he tiesivät heti, kenestä on kysymys. Dylan Klepoldin (Columbine High) vanhemmat soittivat välittömästi viranomaisille epäillen, että kyse on heidän pojastaan. Vihjeitä ja tietoa on, mutta se hajaantuu, usein byrokraattisten sääntöjen ja käytäntöjen vuoksi.

Aseiden saatavuudella on suuri merkitys. Koulusurmaajat hankkivat aseensa yleensä kotoa tai sukulaisilta, vain kahdessa tutkimuksen tapauksessa ne oli varastettu ulkopuolisilta. Joukkosurmia on vaikea toteuttaa veitsillä tai vastaavilla välineillä, ja ampuma-aseet mahdollistavat teon spektaakkelimaisuuden. Newman arvioi, että koulusurmien yleisyyttä Yhdysvalloissa selittää juuri ampuma-aseiden helppo saatavuus ja aseintoihin taipuvainen kulttuuri.

Paradoksaalista on, että yhteisöllisyys onkin tässä riskitekijä (Newman & al. 2004, Newman 2007). Perinteisissä tiiviissä maaseudun yhteisöissä epäonnistuminen, erilaisuus ja syrjään joutuminen on kaksin verroin kamalampaa, se korostuu ja näkyy. Läheisverkostojen kautta tieto sinusta leviää kuin kulovalkea. Tutkimuksen kohteena olleista surmista 82 prosenttia oli tehty maaseudulla tai esikaupungissa, vain kahdeksan prosenttia kaupunkialueella. Yhtään merkittävää kouluampumista ei ole Yhdysvalloissa toteutettu suurkaupunkiympäristössä (Newman 2007, 28). Suurkaupungissa voi olla monenlaisia muita väkivaltaa, mutta sen mahdollisuudet erilaisuuden sietoon pienentävät oleellisesti koulusurmien riskiä. Useat koulusurmapaikkakunnat ovat ns. yhteisöllisyyden paratiiseja: kaikki tuntevat toisensa, käyvät kirkossa, osallistuvat erilai-

5. jock = urheiluhullu

6. Vuonna 1959 mies Laosissa käytti käsikranaattia amoksurman toteuttamiseen. Vuoteen 1966 mennessä vastaavia tapauksia oli ollut jo 20 ja sen jälkeen ne asteittain vähenivät (Westermayer 1973).

seen kansalaistoimintaan ja ovat aktiivisia koulun suhteen. Tiukka yhteisöllisyys jopa estää ongelmien huomaamista etukäteen, ja näissä yhteisöissä ongelmakäyttäytymisellä on taipumus piiloutua. Kun ampuja on ”hyvästä kodista”, ei mitään osata epäillä etukäteen. Viha ja raivo suuntautuvat myös yhteisöä itseään kohti, koska juuri sen edessä kasvot on menetetty. Pienessä yhteisössä sinulla ei ole pakopaikkaa.

Yllättävän vähän on koulusurmien yhteydessä pohdittu, miksi surmat liittyvät juuri kouluun. Newmanin tutkimuksen perusteella voidaan esittää koulusurmien määritelmä. Kyseessä on institutionaalinen hyökkäys, joka on hyvin suunniteltu, spektaakkelimainen, siinä on useita, ainakin osin satunnaisesti valikoituneita uhreja. Koulu on pienenkokoisen ja tiiviin yhteisön julkinen näyttämö, lähes ainoa, jossa tällaisen teon voi toteuttaa. Hyökkäys suuntautuu ensinnäkin koulun auktoriteettiasemaa kohtaan siinä mielessä, että tuo auktoriteetti ei ole pystynyt suojelemaan ampujaa sortamiselta. Kaikkein selkeimmin hyökkäys suuntautuu kuitenkin nuorten omaa sosiaalista hierarkiaa vastaan, joka ilmenee parhaiten juuri koulussa ja jota opettajat parhaansa mukaan ylläpitävät. Surmaajat ovat poikkeuksesta hierarkian pohjalla. Tässä on oleellista huomata, että kiusaaminen ei ole vain kahden yksilön välinen tapahtuma tai tilanne, vaan se tarkoittaa lapsen tai nuoren usein pysyvää asemaa yhteisössä. Joukkosurma tarjoaa ulospääsyn (exit) tästä. Surmat ovat statussurmia.

Sen kysymyksen, pätevätkö Newmanin ja kumppaneiden esittämät ehdot kahteen suomalaiseseen kouluampumistapaukseen, jätän lukijoiden harkintaan. Siinä pohdinnassa voi apuna käyttää Jokelan surmien tutkintalautakunnan raporttia (Jokelan koulusurmat... 2009) tai ampujien omaisten haastatteluja ja lausuntoja (esim. Lahtonen 2009).

Miksi status on meille niin tärkeä?

Kahdessa aiemmassa tämän lehden henkirikoksia käsittelevässä artikkelissa (Laine 2000 & 2001) viittasin vahvasti statuksen merkitykseen monelakin tapaa väkivallan selittäjänä. Taas törmäämme statukseen, kun pohdimme koulusurmien selittämistä. Onko niin, että tasa-arvoon pyrkivässä maailmassa olemme laiminlyöneet yhden keskeisimmän ihmisen käyttäytymistä muovaavan

voiman tutkimisen. Monet tutkijat, jotka pyrkivät yhdistämään käyttäytymisgenetiikan, evoluutiopsykologian ja sosiologian uusimmat tulokset, nostavat esiin statusjärjestelmän persoonallisuuttamme muokkaavana tekijänä.

Judith Rich Harris (2006) on urauurtavassa kirjassaan ”No two alike” esittänyt tähän liittyen ihmistieteiden kannalta perustavanlaatuisen kysymyksen.⁷ Jos käyttäytymisgeneetikkojen väite, että väestön piirissä esiintyvistä persoonallisuuden vaihtelusta noin 45 prosenttia selittyy perimän eli geenien kautta ja noin 55 prosenttia jonkun muun kautta, pitää paikkansa, niin mikä on tuo muu? Harrisin mukaan se ei ole koti eikä kasvatus, vaan ratkaisua tähän mysteeriin on lähdettävä etsimään kolmen ihmismieleen liittyvän järjestelmän kautta. Ensimmäinen on ihmissuhdejärjestelmä. Siinä yksi mekanismi on voimakas pyrkimys tiedonkeruuseen toisista ja siihen liittyvät kategoriat ja stereotyypiat. Juorut näyttelevät tässä tärkeää osaa riippumatta siitä, ovatko ne tarkkoja tai virheellisiä. Tiedonkeruumekanismi tuottaa myös kummallisuuksia, joilla ei ole paljon käyttöä. Tunnistamme nimeltä ja kasvoista sata tennispelaajaa ja tiedämme paljon heidän yksityiselämästään. Ihmissuhdejärjestelmään liittyy myös erilaiset hierarkiat ja nokkimisjärjestykset, joita lapsi joutuu jo hyvin pienessä oppimaan. Ne eivät aina ole tasa-arvoisia ja mukavia. Status liittyy niihin.

Ratkaisu mysteeriin ei ole vielä toinenkaan järjestelmä, sosialisatio. Sehän tekee meistä yleensä samanlaisia. Harris korostaakin, miten sosialisatio on hyvin vahvasti itsesosialisatiota. Lapsi ja nuori haluaa sopeutua, kuulua ryhmään, olla tavallinen ja oppia sääntöjä ja normeja. Siihen ei välttämättä aina tarvita mitään palkkioita tai rangaistuksia eikä sosiaalista painetta (peer pressure) ulkopäin. Sosialisatiossa tärkeää on erilainen kategorisointi, joka ihmisen mielessä tapahtuu erilaisten prototyyppien avulla. Lapsi tietää, mitä hänen rooliinsa kuuluu, ja hetken päästä teini-ikäisenä hän tietää, että rooli on jo ihan eri. Vertaisryhmän merkitys sosialisatiossa on suuri. Monet uskonnolliset ryhmät, esimerkiksi amishit ja hutteriitit säilyvät sen takia, että niillä on omat koulut, eikä lapsia laiteta yleisiin kouluihin. Us-

7. Ensimmäisessä kirjassaan ”The Nurture Assumption” (suom. Kasvatuksen myytti, 2000) Harris korosti voimakkaasti vertaisryhmän merkitystä elämämme ja persoonallisuutemme kannalta.

konnollisen kulttuurin vaikutus pysyy siten juuri vertaisryhmäsosialisaation avustuksella: ”kun kaikki kaveritkin kuuluvat”. Tämä todistaa myös siitä, että kulttuureilla ja alakulttuureilla on merkitystä. Mutta juuri vertaisryhmässä koetaan se kolmas ja aiheemme kannalta tärkein järjestelmä, hyvässä ja pahassa.

Kolmas järjestelmä edellyttää kahta edellistä, ja se on Harrisin mukaan ratkaisu hänen esittämänsä mysteeriin. Samaan aikaan kun haluamme sopeutua, haluamme myös kilpailla, erottautua ja menestyä, kaiken kaikkiaan olla jotain. Kysessä on statusjärjestelmä. Status ei kädellisillä ole mikään yksinkertainen juttu. Koolla voi olla jonkin verran merkitystä, esimerkiksi miesten palkka korreloi positiivisesti pituuden kanssa. Mutta sekin voidaan korvata.⁸

Status edellyttää palautetta, me vertaamme itseämme saman kategorian ihmisiin. Tässä suhteessa olemme realisteja. Tarvitaan ”yleistetty toinen”, jonka kautta peilaamme itseämme. Status voi olla myös erilainen eri tilanteissa: jossaakin ryhmässä sitä on, toisessa taas ei. Statukseen liittyvien dominanssien määrittely alkaa jo varhain. Tästä ovat esimerkkinä pikkupoikien nujakat ja painit. Tavoitteena ei niissä ole pahoinpitely, vaan sen määrittely, kuka on kukin. Harrisin referoimien tutkimusten mukaan persoonallisuus ei ole lukkoon lyöty niin varhain kuin monissa, mm. eräissä kriminologisissa teorioissa (esim. Gottfredsson & Hirschi 1990) oletetaan. Tärkeä ikävaihe on n. 16 vuotta. Jos silloin johtaa nuorisoryhmää, niin todennäköisyys, että aikuisenakin johtaa jotain, hyvää tai pahaa ryhmää, on suuri.

Uusi ruotsalainen tutkimus (Almquist 2009), jossa oli mukana 12 000 vuonna 1953 syntynyttä henkilöä painottaa, miten suuri merkitys vertaisryhmästatuksella on meidän elämämme kannalta. Vahvin yhteys lapsuuden statuksella oli mielen-terveysongelmiin ja ns. elintapasairauksiin. Mitä epäsuosituampi henkilö oli kuudesluokkalaisena, sitä todennäköisemmin hänelle kehittyi sydänsairaus, diabetes, masennus, ahdistuneisuushäiriö tai päihdeongelma. Myös itsemurhat oli-

vat heillä yleisempiä. Yhteys säilyi, vaikka sosiaalis-taloudelliset tekijät vakioitiin.

Statuksella on itseisarvo, sillä ei vain pyritä ruoan, juoman ja seksin hankintaan. Sen menettäminen satuttaa, joskus suunnattomasti. Välitämme statuksestamme kuolemankin jälkeen. Ajatuksiin tukemaan Harris (2006, 261–262) kertoo myös erään Boston Globe -lehdessä kerrotun yksittäistapauksen. Conrad ja Perry McKinney olivat identtiset kaksoiset (100 prosenttisesti samat geenit), jotka olivat aina yhdessä ja tekivät kaiken yhdessä, myös kouluhäiriköinnin. Tämän vuoksi heidät erotettiin niin, että Perry joutui jäämään viidennelle luokalle, kun taas Conrad sai siirtyä ylemmälle luokalle. Polut erosivat nopeasti muutenkin jo koulunkäyntiin liittyen. Tänäpäin Conrad on suhteellisen menestyvä liikemies ja Perry siltojen alla majaileva alkoholisti.⁹ Statuksen hankkiminen ja sen ylläpitäminen on myös yksi keskeinen tekijä, kun pyritään selittämään hyvin perinteistä, mm. kaduilla tapahtuvaa väkivaltarikollisuutta. Kasvot ja kovuuden maine on säilytettävä (Bennett & Brookman 2009).

Harrisin mukaan pyrkimys statuksen saamiseen ja ylläpitämiseen tuottaa ne erot persoonallisuuden vaihtelussa, jotka eivät ole geneettisiä. Yritämme ederä tiettyä polkua ja jos emme mahdu sille, valitsemme toisen. Jos koemme tilanteen äärimmäisen vaikeaksi, valitsemme äärimmäisen polun. Ihmisten yhteisöihin kehittynyt monipuolinen, Adam Smithinkin ylistämä työnjako mahdollistaa ainakin teoriassa erilaisia statuksen hankintakeinoja ja menestymispolkuja. Voimme ryhtyä professoriksi tai leipuriksi ja saavuttaa mainetta kummankin kautta. Mutta silti joillakin laillinen tie näyttää suljetulta.

Joukkosurmia, massamurhia on ollut kautta koko tunnetun historian. Ilmeisesti yleisin joukkosurman muoto niin ennen kuin tänäänkin on perhesurma, jossa yksi perheenjäsen surmaa useita muita perheenjäseniä tai lähisukulaisia.¹⁰ Ehkä ainoa, selkeästi nykyaikaan liitty-

8. Kaikki muistanevat, että kirjailija Väinö Linna oli pienikokoinen. Mutta hänellä oli lapsuudessa muita avuja: kirjojen lukeminen ja hyvä mielikuvitus mahdollistivat tarinoiden kertomisen ja leikkien organisoimisen. Näin saatiin johtajuutta. Ja ilman statusjärjestelmää meillä olisi vain kersantti ja työmies Väinö Linna.

9. Aikanaan kun luokalle jättäminen oli meilläkin yleistä, ei lainkaan pohdittu sitä, mitä se merkitsee koululaisen vertaisryhmästatuksen kannalta. Jouduit ”pikkupoikien” joukkoon, statuksesi romahti.

10. Yksi viimeaikojen kuuluisimpia tapauksia sattui kesäkuussa 2001, kun Nepalín kruununprinssi Dipendra teurasti rynnäkkökivääreillä käytännössä koko kuningashuoneen. Kuningas, kuningatar, kolme prinssiä, neljä prinsessaa ja yksi aviomies saivat surmansa, viisi kuninkaallista haavoittui. Perheen ja kruununprinssin välillä oli erimie-

vä massamurhan muoto on huumausaineisiin ja niiden kauppaan jollain tavalla liittyvä joukkosurma. Yhdysvalloissa, jossa suuresta asukasmäärästäkin johtuen joukkosurmia raportoidaan suhteellisen usein, näyttäisi niiden määrä 1900-luvulla noudattaneen samanlaista kehityskäyrää kuin yleinenkin henkirikollisuuden kehitys (Duwe 2004, 743). Selkeitä korkean massamurha-asteen vuosikymmeniä olivat 1920–1930-luvut ja vuosisadan kolme viimeistä vuosikymmentä. Yksi erityinen kehityspiirre alkoi 1900-luvun loppupuolella, kun ns. julkiset joukkosurmat selkeästi yleistyivät (mts. 755). Näihin ei lasketa erimuotoiseen rikolliseen toimintaan (jengit, huumekauppa, ryöstöt yms.) liittyviä surmia, vaan ne ovat tapahtuneet tyypillisimmillään työpaikoilla, kouluissa ja ostoskeskuksissa.

Työpaikoilla tapahtuneet joukkoampumiset toivat Yhdysvalloissa kieleen myös uuden slangisynonyymien käsitteelle ”running amok”. Se on ”going postal”.¹¹ Se viittaa työpaikoilla tapahtuvaan raivo- ja väkivaltatilaa, ja taustalla ovat useat vuodesta 1983 lähtien Yhdysvaltain postilaitoksessa (USPS) tapahtuneet joukkoampumiset. Vuosien 1986–1997 välisenä aikana postisurmatapauksia oli yli 20 ja niissä kuoli lähes 50 ihmistä.¹² Tapauksia on ollut myös 2000-luvulla. Työpaikkasurmat lienevät yleisin julkisten joukkosurmien muoto.¹³ Työelämässä tapahtuneet ja tapahtuvat muutokset ovat riskitekijä joukkosurmien tapahtumista ajatellen. Organisaatioiden ja rakenteiden myllääminen tuntuu olevan lähes itsetarkoitus tämän päivän maailmassa. Ihmisten statukset muuttuvat, usein alenevat ja nöyryytyksen tunteet nousevat esiin. Henkirikoksia käsitellessä artikkelissani (Laine 2001, 66) kirjoitin viitaten Jack Katzin (1988) ansiokkaaseen kriminologiseen tutkimukseen rikollisuuteen liittyvistä tunnetiloista ja viettelyksistä:

lisyyksiä seurustelusuhteesta, ja kun kuningas poisti huiltuneen prinssin juhlista, tämä koki tilanteen nöyryyttäväksi.

11. Olisiko oikeahko käännös: ”ryhtyä postilaiseksi”?

12. Esimerkiksi elokuussa 1986 Edmondissa Oklahomassa Patrick Sherill surmaa 14 ja haavoittaa kuutta postin työntekijää. Hän itse oli erinomainen työntekijä, mutta joutui esimiesten puhutteluun henkilökohtaisen, ei työhön liittyvän seikan vuoksi. Puhuttelu tuli ilmeisesti muiden työntekijöiden tietoon. Seuraavana päivänä Sherill toteutti surman.

13. Tätä kirjoittaessani (7.1.2010) CNN Breaking News kertoo, että ABB:n tehtailta St. Luis’issa työntekijä on ampuut kolme työtoveriaan kuoliaaksi, haavoittanut viittä ja ampuut sen jälkeen itsensä.

”Koska nöyryytystunnetilassa ihminen on avuton, hän kokee olevansa tulevaisuuden suhteen tilanteessa, jota hän ei voi muuttaa. Sama arkipäiväinen nöyryytyksen tila tuntuu jatkuvan ikuisesti. Hänen identiteettinsä on muutettu ulkoapäin niin, että hänen identiteettinsä tuntuu olevan täysin hänen oman kontrollinsa ulkopuolella (”aisankannattaja”). Tämä nöyryytyksen tunne voi olla niin vahva, että se valtaa koko kehon. Vastaraivo tulee apuun, se armahtaa hänet. Raivon ja sen teon avulla, johon raivo johtaa, henkilö pyrkii palauttamaan itsensä sellaiseksi, jollainen hän haluaa olla ja jollaista yhteisö arvostaa. Näin palautetaan isän, aviomiehen, omaisuuden haltijan, kyvykkään miehen, hyvän äidin tai muun sellaisen statusta. Ilman moraalista kädenjälkeä väkivalta ei toimisi hetkeäkään pakokeinona anomisesta ahdistuksesta.”

Amok-miehet näyttävät olevan kulttuurista ja aikakaudesta riippumatta yleensä hyvin nuoria, pääsääntöisesti alle 35-vuotiaita. Heidän psyykkensä tilaa on kuvattu siten, että se on ikään kuin tuhoon tuomitun soturin, jota viholliset ympäröivät, ja joka on päättänyt maksaa heille samalla mitalla (Daly & Wilson 1988, 280).

Ennakointi ja ehkäisy

Joukkosurmia ei voida kokonaan lopettaa, mutta niitä varmasti voidaan ehkäistä ja vähentää. Katherine S. Newman ja kumppanit (2004, 271–298) ovat tuoneet esiin tekijöitä, joilla voitaisiin vähentää koulusurmia. Osa näistä tekijöistä pätee suurella todennäköisyydellä myös muunlaisiin, esimerkiksi työelämässä tapahtuviin väkivallantekoihin. Mitä kaikkea nämä ennakointiin ja ehkäisyyn liittyvät tekijät käytännössä tarkoittavat, on tietenkin vaikea ja monimuotoinen kysymys. Mutta ne on asetettava, siitä riippumatta, voimmeko aina löytää konkreettisia keinoja niiden toteuttamiseksi. On ainakin kolme tärkeää seikkaa.

Sosiaalista pääomaa tulisi tasata. Olisi löydettävä riskitilanteesta elävien ihmisten kannalta vaihtoehtoisia menestymisen ja statuksen hankinnan polkuja, jos perinteiset koulutukseen, työelämään ja parisuhteeseen liittyvät polut ovat umpeenkasvaneet. Kouluissa tämä merkitsee muidenkin asioiden arvostamista, kuin vain perinteisen opiskelu- tai urheilumenestyksen. Nuorison erilaiset alakulttuurit voivat tässä mielessä olla positiivisia, kunhan ne eivät suuntaa ajattelua ja toimintaa mihinkään patologiseen suuntaan.¹⁴ Tähän

14. Netti yhteisöissä on tämä ongelma. Sieltä löytyy sekopäisiä yhteisöjä joka lähtöön.

suuntaan toimiminen edellyttäisi opettajaprofiilien monipuolistamista, mikä lisäisi erilaisuuden hyväksymistä ja mahdollistaisi uusien polkujen etsinnän. Ongelmana voi olla myös se, että eräät viranomaistoimet voivat tuottaa statuksen alenemista ja nöyryytyksen tunteita ja sitä kautta lisätä vakavan väkivallan mahdollisuutta. Kun perheen sisäistä lähestymiskieltoa (häätö omasta kodista) valmisteltiin Suomessa vuosituhaten vaihteessa, niin tällöin luvattiin, että riittävät tukitoimet sekä kiellon hakijan että kieltoon määrätyn osalta järjestetään. Ottaen huomioon suomalaisen sosiaalipolitiikan perinteen, uskalsin epäillä tätä jo tuossa vaiheessa (Laine 2001, 68). Nyt Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos on tutkinut asiaa. Tutkijat tiivistävät tuloksia (Rantala & al. 2008, 2):

”Kiellon toimivuuden keskeisenä edellytyksenä on tukipalvelujen tarjonta kiellon osapuolille ja lapsille. Sitä ei turvattu. Esimerkiksi hakijan turvallisuutta ja hänelle suunnattua tukea prosessin läpivientiin ei varmistettu. Järjestelmä ei myöskään takaa kieltoon määrättyjen mahdollisuutta saada kelpvollinen asuinpaikka; moni tarvitsisi hoitoa alkoholi- ja/tai mielenterveysongelmaansa...

Kiellosta aiheutuu haitallisia sivuvaikutuksia. Kiellon hakeminen saattaa kärjistää tilannetta. Se voi johtaa hakuprosessin keskeytymiseen ja väkivallan piiloutumiseen; aineisto viittaa siihen, että näin tapahtuu jossain määrin. Yksi kieltoa hakenut sai surmansa puutteellisten turvajärjestelyjen takia. Usea kieltoon määrätty oli valmiiksi syrjäytynyt, ja kieltoon määrääminen vaikuttaa vahvistaneen monen syrjäytymistä. Kolme miestä teki itsemurhan kiellon haun yhteydessä tai pian kieltoon määräämisen jälkeen. Muutaman miehen kuolema liittyi alkoholin käyttöön siten, että elämänlaatu oli selvästi huonontunut kiellon määräämisen jälkeen.”

Tämä ei ole ensimmäinen kerta kun yhteiskunnallisiin toimiin sisältyy paradoksi; turvallisuuden lisäämiseksi tehdyt toimet saattavatkin lisätä turvattomuutta ja tarjoavat kasvualustaa niin voimakkailla tunnetiloilla, että myös joukkomittainen väkivalta voi olla seurauksena. Hyvät aiomukset eivät riitä. Oman kodin menettäminen, jos mikä, on statuskysymys.

”Tutkan sädetä” on säädettävä. Tämä tarkoittaa, että on lisättävä sellaisia toimia, joilla potentiaaliset tekijät havaitaan ajoissa ja poimitaan tarvittavan tuen ja muiden toimenpiteiden piiriin. Tässä mielenterveyspalvelujen laatu ja tavoitettavuus ovat tärkeitä asioita. On hyvä korostaa, että masennus on vakava sairaus, ei vain ”alakulo”, ja se saattaa sisältää itsetuhoisuuden lisäksi myös ulospäin suuntautuvan väkivallan mahdollisuuden. Myös erilaiset tiedonkulun esteenä ole-

vat byrokraattiset rajat on pystyttävä ylittämään, vaikka ne olisivatkin pystytetty asiakkaiden ”oikeuksien turvaamiseksi”. Tähän liittyy myös kiusaamisen ehkäisytyö. Suomalainen KiVa Koulu -projekti on osoittanut, että kiusaamiseen pystytään puuttumaan ja sitä voidaan oleellisesti mm. kouluissa vähentää.¹⁵ Kuten edellä jo todettiin, kiusaaminen ei ole vain yksittäinen teko tai sarja sellaisia, vaan se on henkilön asema, status lähiyhteisössään, koulussa tai työpaikalla. Kiusaamisen loppuminen merkitsee samalla myös statuksen muuttumista.

Asekontrollilla on merkitystä. Kriminologinen tutkimus (esim. Lester 1991) on jo pitkään osoittanut, että ampuma-aseiden helppo saatavuus kasvattaa henkirikosten, itsemurhien ja aseonnettomuuksien määrää, vaikkakaan tämä yhteys ei ole aina suoraviivainen ja yksiselitteinen. Joukkosurmista se todennäköisesti on vielä vahvempi sen vuoksi, että niiden luonteeseen kuuluu spekaakkelimaisuus, jonka parhaiten voi toteuttaa vain ampuma-aseilla. Tällaiset aseet ovat osa niihin liittyvää kulttuurista käsikirjoitusta. Mielienkiintoista on, että vasta Jokelan ja Kauhajoen tapahtumat nostivat julkisuudessa esiin tosi-seikan, että kotitalouksien aseistautuneisuus on Suomessa maailman kärkeä. Kriminaalipoliittisissa julkaisuissa tämä on ollut tiedossa jo pitkään (esim. Crime & Justice International 2003). Keskustelu laillisista ja laittomista aseista on tässä yhteydessä useimmiten varsin epärelevanttia: laittomat aseet ovat alkuaan olleet yleensä laillisia.

Väkivaltaa ei voida merkittävällä tavalla vähentää ja estää, ellei sitä ymmärretä. Aivan liian vähän on tutkittu niitä tunnetiloja, jotka johtavat jotkut yksilöt, erityisesti miehet näihin äärimmäisiin ratkaisuihin. Tuskin on olemassa vain yhtä amok-mielentilaa, vaan ilmiö on monisyisempi. Joillakin raivo purkautuu välittömänä nöyryyttävän tilanteen jälkeisenä väkivaltana, joillakin katkeruus kasautuu ja voi johtaa pitkäaikaisen suunnittelun kautta toteutettuun väkivaltanäytökseen. Ne harvat tekijät, jotka amokin jälkeen ovat itse jääneet henkiin, ovat tärkeä tutkimuskohde. Keskuudessamme on jatkuvasti ihmisiä, jotka haaveilevat, suunnittelevat tai pohtivat joukkosurman tekemistä. Valtaosa heistä ei koskaan toteuta tekoaan, välttämättömät ehdot eivät ole riittäviä.

15. KiVa Koulu -ohjelma voitti Euroopan rikosentorjuntakilpailun ensimmäisen palkinnon vuonna 2009.

Mutta niin kauan kun merkittävä osa keskeisistä ihmistieteistä jatkaa biofobisella suunnalla, jossa esimerkiksi sukupuolten väkivaltaerot selitetään sosialisatiolla, kulttuurieroilla tai oppimisella, niin kauan meidän on vaikea ymmärtää väkivaltaa, tutkia sitä ja ehkäistä sitä. Martin Daly ja Margo Wilson (1988, 160) korostavat sitä, miten väkivallan ymmärtämisessä on tärkeää muis-

taa se tieteellinen tosiseikka, että samat ympäristölliset (esim. perhe) kokemukset tuottavat poikien ja tyttöjen käyttäytymisen kannalta eri tulokset. Heidän mukaansa ainakin yksi asia on myös täysin varmaa (mts. 161): ”Sukupuolen sisäinen kilpailu on huomattavasti väkivaltaisempaa miesten kuin naisten keskuudessa jokaisessa ihmisyyteisössä, josta meillä jotain tietoa on.”

TIIVISTELMÄ

Matti Laine: Amok-miesten statussurmat

Suomea kohdanneet kouluampumiset ja muut joukkosurmat ovat herättäneet monenlaista keskustelua. Siinä on kuitenkin harvemmin viitattu olemassa olevaan väkivaltatutkimukseen. Amok-juoksun tyyppisiä mielentiloja on raportoitu kaikkialta eri kehitystasolla olevista yhteiskunnista. Katherine S. Newman on työryhmineen esittänyt pääasiassa amerikkalaiseen aineistoon nojaten viisi välttämätöntä, mutta ei-riittävää ehtoa, jotta joukkomittainen koulusurma voi tapahtua. Ampuja näkee itsensä äärimmäisen syrjäytetyksi ja hän kärsii vakavistakin psyykkisistä ongelmista, jotka lisäävät hylätyksi tulemisen tunnetta. Surmat edellyttävät myös kulttuurisen käsikirjoituksen, jonka kautta ampuminen koetaan ratkaisuksi ja keinoksi palauttaa status ja miehisuus. Tekijät jäävät usein ”tutkan kantosäteen” alapuolelle, heitä ei tunnusteta, vaikka monenlaisia etukäteismerkkejä on olemassa. Viimeinen ehto on ampuma-aseiden olemassaolo ja helppo saatavuus.

Tekijöiden heikko status erityisesti omassa vertaisryhmässä on tärkeä joukkosurmien taustatekijä. Status laajasti ymmärrettynä on käsite, jonka kautta viimeisimpiä käyttäytymisgenetiikan, evoluutiopsykologian ja sosiologian keskeisiä kysymyksiä voidaan avata. Judith R. Harris on vahvasti argumentoinut ajatusta, jossa statusjärjestelmän rooli on niin tärkeä, et-

tä se selittää ne erot väestön persoonallisuuden vaihtelussa, jotka eivät ole geneettisiä. Statuksella on itseisarvo, se ei ole vain väline. Ongelmana on, että eräät yhteiskunnan toimenpiteet, jotka johtavat statuksen laskuun (luokalle jättäminen, perheen sisäinen lähestymiskielto yms.), voivat lisätä syrjäytymisen tunnetta ja johtaa jopa vakavaan väkivaltaan. Työelämän rajat muutokset tuovat mukaan riskin työpaikoilla tapahtuvista joukkosurmista.

Joukkosurmia voidaan ehkäistä. Sosiaalisen pääoman tasaaminen siten, että on olemassa mahdollisimman monenlaisia statuspolkuja myös niille, joille traditionaalinen menestyminen ei aina ole mahdollista, on oleellista tämän kannalta. Erityisesti koulujen tulisi monipuolistua tässä suhteessa. Potentiaalisten tekijöiden havaitsemisessa mielenterveyspalvelujen kehittäminen ja tiedonkulun kehittäminen on tärkeässä asemassa. Masennus on otettava vakavasti. KiVa Koulu -projekti osoittaa, että kiusaamista voidaan merkittävästi vähentää. Ampuma-aseiden saatavuuden vähentäminen vähentää myös niihin liittyvää rikollisuutta. Aiheeseen liittyvän tutkimuksen tulee olla poikkitieteellistä. Juuttuminen pelkästään ”yhteiskunnallisiin tai ympäristötekijöihin” tai virheellisiin sukupuoliteorioihin, estää väkivallan ymmärtämistä ja sen vähentämistä.

KIRJALLISUUS

- Almquist, Ylva: Peer status in school and adult disease risk: A 30-year follow-up study of disease-specific morbidity in a Stockholm cohort. *Journal of Epidemiology and Community Health* 63 (2009): 12, 1028–1034
- Bennett, Trevor & Brookman, Fiona: The Role of Violence in Street Crime: A Qualitative Study of Violent Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 53 (2009): 6, 617–633
- Burton-Bradley, Burton Garth: The amok syndrome in Papua and New Guinea. *Medical Journal of Australia* 7 (1968): 1, 252–256
- Crime and Justice International 19 (2003): 74, 16
- Daly, Martin & Wilson, Margo: *Homicide*. New York:

- Aldine de Gruyter, 1988
- Duwe, Grant: The Patterns and Prevalence of Mass Murder in Twentieth-Century America. *Justice Quarterly* 21 (2004): 4, 729–761
- Gottfredson, Michael R. & Hirschi, Travis: *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press, 1990
- Harris, Judith Rich: *Kasvatuksen myytti*. Helsinki: Art House, 2000
- Harris, Judith Rich: *No Two Alike: Human Nature and Human Individuality*. New York: W.W. Norton & Company, 2006
- Jokelan koulusurmat 7.11.2007. Tutkintalautakunnan raportti. Oikeusministeriön julkaisuja 2009:2. Helsinki: Oikeusministeriö, 2009
- Katz, Jack: *Seductions of Crime. Moral and Sensual*

- Attractions in Doing Evil. New York: Basic Books, 1988
- Lahtonen, Mika: Matti Saaren äiti: "Minulle hän oli kiltti lapsi". *Alibi* (2009): 10, 14–19
- Laine, Matti: Anomia, serotoniini ja yksinäinen mies. *Yhteiskuntapolitiikka* 66 (2001): 3, 63–70
- Laine, Matti: Tappamisen moraali. *Yhteiskuntapolitiikka* 65 (2000): 3, 255–267
- Lester, David: Crime as Opportunity. A Test of the Hypothesis with European Homicide Rates. *British Journal of Criminology* 31 (1991): 2, 186–188
- Mungin, Lateef: In diary, shooting suspect shares despair, intent to kill. *CNN.com*. 10.8.2009
- Newman, Katherine S. & Fox, Cybelle & Harding, David J. & Mehta, Jal & Roth, Wendy: Rampage. *The Social Roots of School Shootings*. New York: Basic Books, 2004
- Newman, Katherine S.: Mass murder: what causes it? Can it be stopped? *School rampage shootings*. *Contexts* 6 (2007): 2, 28–34
- Rantala, Kati & Smolej, Mirka & Leppälä, Jussi & Jokinen, Anniina: Kaltevalla pinnalla – perheen sisäisen lähestymiskiellon arviointitutkimus. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Verkkokatsauksia 7/2008, <http://www.optula.om.fi/44535.htm>
- Sillantaus, Teppo: Toisessa maailmassa. *Helsingin Sanomat*, kuukausiliite. Joulukuu 2008
- Westermayer, Joseph: On the Epidemicity of Amok Violence. *Archives of General Psychiatry* 28 (1973): 6, 873–876.